

werven en schenken aan allen die gelooven in zijn naam. Om dat geloof aan Hem te sterken schrijft de Apostel zijn evangelie (Joh. 20 : 31). De *λόγος* van Philo is niets dan de symboliseering van eene gedachte buiten historische werkelijkheid, niets dan de goddelijke wereldidee staande tusschen God en de wereld. Al geeft Philo nu ook aan zijn *λόγος* dezelfde attributen als in het Nieuwe Testament aan Christus worden toegekend, z. a. *πρωτότοκος, υἱός, εἰκὼν*, zoo is dit niets dan schijn, omdat hij met deze woorden gansch iets anders bedoelt. Mij dunkt het onderscheid is te groot, dan dat hier van invloed der hellenistische filosofie kan gesproken. Met Cremér acht ik het verschil tusschen Philo's systeem, dat, zonder de dualistische beschouwing van de materie, zuiver pantheïsme is te rekenen, en hetgeen Johannes leert, zóó groot, dat het meer dan ongerijmd ware de johanneïsche logos-idee in eenige nadere betrekking tot de gedachte van Philo te brengen. 79)

De door anderen voorgestane opvatting, om de aansluiting van Johannes te bepleiten bij de joodsche leer van het *מֵמְרָה* kunnen wij hier voorbijgaan. Dit joodsche theologumenon kan wel voor Philo de aanleiding geweest zijn, om *νοῦς* door *λόγος* te vervangen, maar aansluiting aan de joodsche theologie is bij Johannes niet te denken, terwijl ook hier de inhoud zeer uiteenloopt. 80)

Rest nog de vraag: moet Johannes dan althans niet het formeele aan Philo hebben ontleend, ten minste het woord *λόγος*.

Dat Johannes met de logosspeculatie bekend kan geweest zijn, behoeft niet betwijfeld. Te Jeruzalem was eene synagoge der Alexandrijnen, terwijl de moeder-